

С Т А Н О В И Щ Е

От проф. д-р Цанка Златева Попзлатева, СУ „Св. Климент Охридски“,
научно направление 3. Социални, стопански и правни науки, професионално
направление 3.2. Психология

относно дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“ в научно направление 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление 3.2. Психология

на тема:

ПСИХО-СОЦИАЛНИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ПРИ
АТИПИЧНО РАЗВИТИЕ

от Цветомира Ангелова Ангелова

Цветомира Ангелова е магистър по Психология и работи като психолог в Център за подкрепа на личностното развитие, гр. София. В периода на обучение в докторска програма по „Специална психология“ към ПУ „Паисий Хилендарски“ тя прояви очертан интерес към теоретичните и научно-приложни аспекти на проблематиката за психическото развитие на деца с вродени/рано придобити увреждания. Теоретичната подготовка и придобитият професионален опит подкрепиха нейните умения за прилагане на дедуктивни и индуктивни стратегии в изследването на значими научни проблеми.

Дисертационният труд е насочен към разширяване на психологическото познание за диалектичните връзки между условията на образование и развитието на ученици с увреждания. Акцентът върху психо-социалните детерминанти на образованието и развитието очертава количествените и качествените промени в психичната сфера и социално-педагогическата ситуация на учениците, изведени във функция на регулатор на планираните и предлагани образователни дейности. Търсенето на вътрешногрупови различия в динамиката на специалните образователни потребности са съществен момент в превенцията на психичното здраве и обосновава избора на адекватни психотерапевтични стратегии. Темата отговаря на съвременните потребности от емпирична проверка на теоретичните хипотези за ползите от интегрираното образование, реализирано у нас в последните две десетилетия.

Дисертацията е изложена в обем от 181 с. и е структурирана в 3 основни глави, въведение, заключение и библиография от 145 литературни източника. Изведените 63 таблици, 16 фигури и 5 схеми предоставя добра възможност за ориентация в получените и обобщените емпирични данни.

Първа глава систематизира значими научни постижения в теоретичните парадигми на психологията в аргументира тезата, че образованието на учениците с увреждания в масовото и специалното училище носят своите предимства и недостатъци, но ефективността на съвременните стратегии, политики и реформи зависи от тяхното доближаване в подкрепящи развитието фактори и в ограничаването на рисковете за психичното здраве. Дискутирани са съществени моменти от психологическите концепции, които разглеждат диалектическите връзки между обучение, развитие и самоактуализация на личността, между индивидуалните и социалните ползи на образователните дейности в детско-юношеска възраст, между социална адаптация и психично здраве на децата без и с увреждания.

Докторантката приема идеята за концепта „атипично развитие”, акцентиращ върху вътрешногруповите различия в неврокогнитивните и личностни профили на децата с увреждания, като следствие действащи социални и педагогически фактори. Теоретично се аргументират перспективите за насочване на образователните дейности към компенсаторното използване на детската невропластичност за изграждане на уникални компетентности за учене и общуване, които подкрепят личностното функциониране в променящата се социална среда в периода на училищната възраст. От тази позиция е предложен сравнителен анализ на психосоциалните условия в системата на специалното, интегрираното и приобщаващото образование, както и стратегиите на образователните реформи, регламентирани в европейски и български нормативни документи. Обобщава се, че преходът от сегрегирани към интегрирани и приобщаващи тип образование е процес на съществени промени в субект-субект интеракциите в семейната и училищната среда, което очертава нови параметри в траекторията на психосоциалната ситуация на развитието.

Силата на социално-педагогическия фактор е обоснована чрез проследяване на съвременни психологически изследвания върху развитието на ученици със слухови, зрителни и двигателно-опорни увреждания, които по дефиниция нямат клинично изразени невроразвитийни или емоционално-поведенчески разстройства. Сензорните, комуникативните и социалните бариери обаче създават комплицирани условия, при които честотата на вторични нарушения е значителна. От позицията на СЗО за психичното здраве като основен критерий за оптимална социална адаптация и интеграция в детско-юношеска възраст, тази част от дисертацията предлага системен анализ на проведени емпирични изследвания върху закономерните отношения между социално-педагогически контекст и психично здраве при слухови, зрителни и

двигателни увреждания. Изведени са комплекси от вътрешни и средови условия, които определят широка вариация на социалната адаптация, социалната интеграция и личностното функциониране в съществено различни училищни контексти и образователни степени.

Теоретичната част на дисертационния труд е добра база за постановката на собственото емпирично изследване. Удачно е операционализиран основния категориален апарат, по който научните дискусии продължават, а част от него се валидизира и в самото емпирично проучване. Изведените цел, хипотези и задачи следват логично от формулирания изследователски въпрос. Избрани са миксирани изследователски стратегии и методи, които осигуряват събиране на количествена и качествена информация по проблематиката. Постигната е репрезентативност на извадката от ученици със сензорни и двигателни проблеми, включени в българската образователна система.

Конструираният „Въпросник за контексти на атипичното развитие” отговаря на изследователските цели. Инструментът е балансиран по структура и разкрива достъп до категориална информация за общи и специфични биологични характеристики, социални условия, както и за скалирана оценка на психосоциалната ситуация на развитие от страна психолози и педагози. Показателите за консистентност на предложените психологически скали дават основание да се приеме, че това е надежден инструмент за научни изследвания и за проследяваща диагностика. Изборът на въпросници от батерията на Achenbach за емпирична оценка на поведението в училищна възраст е изключително целесъобразен за изследване на ученици със сензорни и двигателни увреждания в широк възрастов диапазон. Направен е пръв опит за апробиране на българската стандартизация на инструмента, проведена от научния колектив на М. Станкова от НБУ. Родителски и учителски оценки на психопатологична симптоматика, както и самооценките на по-големите учениците, позволяват да се постигне значителна степен на обективност на индивидуално и групово равнище.

Резултатите и тяхната дискусия са представени чрез 7 диференцирани параграфа на трета глава. Важен момент е извеждането на нормативни показатели за категоризиране на психосоциалната ситуация на развитие като типична, атипична-компенсаторна и атипична-усложнена. Това открива път за извеждане на диференцирана представа за психосоциалния контекст на развитието на българските ученици със сензорни и двигателни проблеми, както и за неговата динамика под влияние на факторите пол, възраст, етническата принадлежност, социално-

икономическия статус и структурата на семейството, модалност на сензорно-моторното увреждане, образователна среда и на техните констелации.

На базата на емпиричните данни, получени с въпросниците на Акенбах, е изведена обобщена оценка на психичното здраве при сензорно-двигателни увреждания от позициите на съвременните научни схващания за психичните разстройства в детско-юношеска възраст, тяхната психиатрична и психологическа класификация. Получени са доказателства за значително по-голям дял на гранични и клинично изразени психични нарушения от интернализиран тип в сравнение с връстниците без увреждания. Очертани са рисковете за поява на специфични психични разстройства във възрастовото развитие на всяка една от категориите ученици със слухови, зрителни и двигателни проблеми.

В обобщение считам, че е проведено задълбочено научно изследване по актуален за теорията и практика проблем. Постигнатото е ново познание за закономерности в психосоциалното функциониране на учениците със сензорни и двигателни увреждания и за състоянието на тяхното психично здраве. Отразени са ефекти от текущите реформи в българската образователна система, което позволява набелязване на нови стратегии в предлаганите образователните дейности. Конструиран е надежден психологически инструмент, с перспектива за бъдещи изследвания и приложение в психолого-педагогическата диагностика.

Авторефератът на дисертационния труд отразява обективно главните моменти от проведеното психологическо изследване. Направен е опит за адекватна самооценка на приноси. Представен е списък от 6 публикации във връзка с дисертационното проучване, но в критичен план бих отбелязала, че крайни резултати от емпиричното проучване все още не са представени на широката научна общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оценявам високо постиженията на дисертационния труд и изграждането на **Цветомира Ангелова Ангелова** като млад учен в областта на психологическото познание. Убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да гласува „**ЗА**” **присъждането на образователната и научна степен „доктор”** по научно направление 3. Социални, стопански и правни науки. 3.2. Психология.

Проф. д-р Цанка Попзлатева

Юни, 2017